VÄSTERÅS

1527

Vad hände och när?

1523 – Sverige lämnar Kalmarunionen och samarbetet mellan kungarikena Sverige, Norge och Danmark som skapats 1397. Gustav Vasa väljs till kung den 6 juni.

1527 – Det första riksmötet med full riksdag (den så kallade reformationsriksdagen) hålls i Västerås. Gustav Vasa driver igenom en brytning med den katolska kyrkan i Rom och alla dess egendomar i Sverige dras in till staten. Den nu reformerade kyrkan blir beroende av staten.

1544 – Vid riksdagen i Västerås införs på Gustav Vasas förslag arvsmonarki. Kungen väljs inte längre, utan kungatiteln ärvs inom kungafamiljen.

1593 – Biskopar och präster som kallats till möte i Uppsala beslutar att den evangelisk-lutherska läran ska vara svensk statsreligion. Året därpå bekräftar också riksdagen beslutet. Därmed lämnar Sverige definitivt den katolska kyrkan. Reformationen är genomförd. Landets sista kloster i Vadstena stängs.

Sveriges första Riksdag 1527

1527 den 16 juni En riksdag inleds i Västerås och pågår till 18 juni. Detta är det första riksmötet i Sveriges historia, som kan benämnas ”riksdag", eftersom det är det första, som uppfyller alla kriterier för det (att landets innevånare ska vara representerade både geografiskt [representanter från alla landskap] och socialt [representanter från alla stånd], att alla stånd har rätt att yttra sig och även har rösträtt) och den har tidigare felaktigt benämnts ”reformationsriksdagen”. Den innebär nämligen inte att protestantismen införs i Sverige, utan kungen (Gustav Vasa) driver istället igenom sin vilja att bryta kyrkans ekonomiska makt, genom att kronan och adeln får överta stora delar av dess rikedomar och ”det andliga frälset” avskaffas, då kyrkan förlorar sin skattefrihet. Riksdagen blir därmed ett första steg på vägen i den svenska reformationen, men det dröjer ytterligare nästan 70 år (till 1593) innan den är helt genomförd. Riksdagen resulterar i två dokument, dels Västerås recess, där besluten från den kungörs i fyra punkter (ständerna ska hjälpa till att straffa dem som ”åstadkommer oro i riket” det vill säga hjälpa till att slå ned det pågående Daljunkerns uppror, kronan ska ta över kyrkans rikedomar och inkomster, adeln ska återfå all jord den har donerat till kyrkan sedan 1454 och Guds ord ska ”renliga” predikas i riket), dels Västerås ordinantia, som i praktiken beskriver hur besluten från recessen ska genomföras. Även om religionsfrågan alltså knappt berörs alls under riksdagen leder beslutet om kyrkans brutna makt till att vissa av de mest konservativa katolicismanhängarna (däribland biskop Hans Brask i Linköping) tvingas i landsflykt.

Västerås riksdag hölls på slottet och i konventsalen i det dåvarande dominikanerklostret på Munkholmen. Närvarade gjorde 20 medlemmar av riksrådet (där biskoparna och electi ingick), kapitelherrar från bland annat Uppsala och Växjö, 129 friborne frälsemän (42 från Västergötland), åtminstone 34 borgare, 14 bergsmän och över 100 bönder (varav endast två från Dalarna). Av de närvarande kom alla från det egentliga Sverige, ingen kom från Finland. Däremot fanns företrädare från de tyska städerna. Adeln hade väpnat följe och kungen sin härmakt (som Svart kallar gamla hauptmän och fattigkarlar).
Riksdagen inleddes med Gustav Vasas proposition, meddelad av Laurentius Andreæ. Propositionen började med en historisk framställning om relationen mellan kung och folk och fortsatte med slutsatser om vilka problem som förelåg i riket.

Fokus för propositionen är dalkarlarna, den dåliga räntan (statens skatteinkomster), ridderskapets försvagande och kyrkans stora förmögenhet av gods, tullproblem, Kopparbergslagen och Silverbergslagen, borgarnas försvagande på grund av landsköp, samt att svenskarna är lätta på tygeln och lätt låter sig förföras av främmande herrar som önskar skapa tvedräkt. Syftet med propositionen är främst statsrättslig och inte teologisk: Gustav Vasa ville ingå ett samhällskontrakt med folket, om ett statsbygge med tydligare och skarpare gränser mellan kung och folk samt mellan folk och folk (ståndssamhälle).
Efter propositionen inleddes förhandlingar om dess innehåll. Hur dessa förhandlingar gick till är en kontroversiell fråga, eftersom den huvudsakliga källan är Peder Svart vars tillförlitlighet är ifrågasatt och vars krönika därför måste tolkas.

Resultat

Resultatet av riksdagen, Västerås recess, var att kyrkans ekonomiska och militära maktställning bröts, och den väldiga kyrkoreduktionen, som på ett avgörande sätt stärkte kronans resurser, inleddes. Riksdagen kan ses som det egentliga startskottet för reformationen i Sverige, och därmed som lutherdomens införande. Hur Svenska kyrkans teologi skulle utformas fortfor dock vara en stridsfråga långt efter riksdagen, fram till Uppsala möte 1593.

Vid sidan av riksdagsbeslutet utfärdade kungen Västerås ordinantia, en förordning.

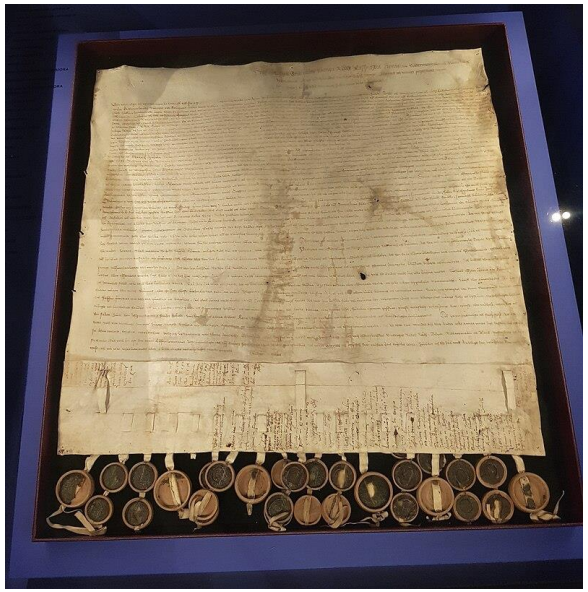

Uppsala möte 1593 är Svenska kyrkans viktigaste kyrkomöte då det markerar det slutgiltiga brottet med den katolska kyrkan efter decennier av gradvisa förändringar i reformatorisk riktning.

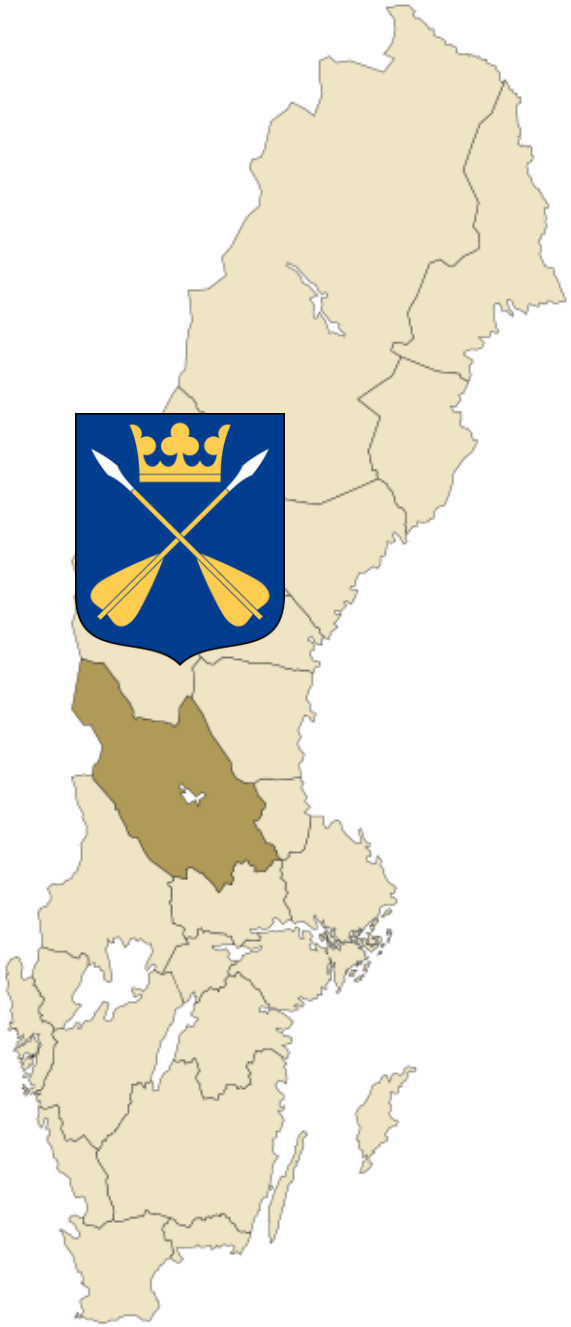

Dalarna nämns för första gången i Sverresagan, i vilken landskapet kallades för Järnbäraland och beskrevs som ett hedniskt land som lydde under sveakungen år 1177. Området ingick från omkring 1300 i Västmanlands och Dalarnas lagsaga som fanns kvar till 1849. Landskapet kom i de södra delarna tidigt att bli industrialiserat, och organiserades i ett bergslag. Landskapet förblev i övrigt ett nybyggarområde, särskilt i områdena utanför Siljan och Dalälven. Finnmarken förblev ett nybyggarområde in på 1800-talet.

På 1500-talet flydde Gustav Vasa till Dalarna undan Kristian II. Se Gustav Vasas öden och äventyr i Dalarna. År 1521 stod slaget vid Brunnbäcks färja mellan Kristian II:s och Gustav Vasas trupper, de senare anförda av Peder Svensson från Vibberboda och Olof Bonde från Norrbärke. De svenska styrkorna vann och danskarna jagades ut ur landskapet.

Dalarna

Första dalupproret 1524–1525

Föga mer än ett år hade förflutit efter Gustavs tronbestigning då i Dalarna yppade sig missnöje med hans regering. Det var naturligt att, efter de närmast föregående årtiondenas oro och särskilt efter befrielsekrigets våldsamma rörelse, mycket skulle vara i olag, som först med tiden och allteftersom de nya förhållandena vann stadga kunde rättas och bättras. Dit hörde bland annat det höga priset på nödvändighetsvaror, orsakat dels av bristen på redbart mynt, dels av det sätt varpå de lübeckska köpmännen begagnade det handelsmonopol som kungen av tvingande nöd givit dem som lön för deras hjälp vid Stockholms intagande 1523. Den oro dessa missförhållanden framkallade bland dalkarlarna yttrade sig redan vid slutet av 1524 i klagomål till kungen; men först 1525 antog missnöjet en farligare karaktär.

1523 hade Gustav Vasa träffat Laurentius Andreæ och börjat närma sig den protestantiska läran, och 1524 bröt Sverige de officiella kontakterna med Rom. Troligtvis hade Gustav Vasa redan planer på en övergång till den lutherska läran. Genom Laurentius Andreæ lärde kungen känna Olaus Petri och 1524 förflyttades han till Stockholm, gjordes till sekreterare stadens råd och prost i Storkyrkan.

Dalkarlarna hade bearbetats av personer som i kung Gustav såg en vän av den lutherska reformationen, särskilt av två bland den gamla kyrkans män, Peder Jakobsson och Knut Mickelsson, vilka tillika av personliga skäl var kungens fiender. Den förre, som förut tjänat riksföreståndaren Sten Sture den yngre, hade skrivit mot kungen förgripliga brev och därför av denne 1523 avsatts från biskopsstolen i Västerås, och den senare, som var domprost i samma stad, hade såsom misstänkt för delaktighet i dessa stämplingar förlorat sitt ämbete. I deras sällskap fanns även en tredje man, Peder Grym, som tagit avstånd från Gustav Vasa.

Första daluppроret 1524–1525

Båda uppträdde mot slutet av 1524 i Dalarna och vann stöd i synnerhet i övre Dalarna. Gustav Vasa sände i slutet av 1524 brev till Dalarna där han varnade för kontakter med Peder Jakobsson, och påbjöd att hans ärende skulle behandlas på ett möte, dit ombud även från Dalarna kallades. I januari 1524 förnyades varningarna. Han skickade även brev till Knut Mickelsson, där han bad honom återvända till Västerås, där kungen skulle lovade främja hans sak vid en rättegång. Från Dalarna hade redan under 1524 kommit klagomål. Priserna på köpevaror har rusat i höjden och myntbristen sedan klippingarna lysts av var stor. Man klagade även över att rika stormän köpte upp all säd och sålde den dyrt i städerna med spannmålsbrist som följd. Man klagade även de många utlänningar som Gustav Vasa tagit i sin tjänst. Våren 1525 höll dalkarlarna ett möte i Stora Tuna socken och uppsatte där ett brev, där de klagade över att kungen låtit fängsla Kristina, Nils Sture och Jöns Karlsson, och i stället satt tyska och danska före detta fiender till fogdar, att de ansåg sig fria från sin tro och lydnad, om inte missförhållandena rättades. Dalkarlarna skall även ha haft kontakt med Søren Norby, som skall ha haft kontakter med Kristina Nilsdotter, Sten Sture den yngres änka om ett giftermål. Brevet framlämnades till kungen vid det riksmöte han anordnat i Västerås maj 1525. Där lyckades han dock få alla närvarande parter att lova honom tro och lydnad. Han begav sid därefter till Kalmar med storm intog Kalmar slott från Berend von Melen. Under tid hade Norbys krigståg i Skåne blivit genom danska trupper tillintetgjort. Gustav Vasa hade tidigare skickat ett brev där han i lugn ton förklarade bakgrunden till sitt agerande, och förklarade att om de ville överlämna Peder Jakobsson till honom och visa sig som trogna undersåtar skulle han verka för deras bästa. Sedan han återkommit till Stockholm från Kalmar åkte han i oktober upp till Stora Tuna socken, där han höll ett möte med dalkarlarna. Oron var nu betydligt stillad.

Första dalupproret 1524–1525

Vid mötet framgick det att det verkade vara i Mora socken som oron varit som störst. Mora kyrkoherde mäster Jakob hade kallats till mötet men uteblivit, vilket av kungen togs som bevis för att han hörde till förrädarnas parti. Moraborna vädjade förgäves efter att få behålla sin kyrkoherde, men kungen var obeveklig och denne tog tillfället i akt att fly till Norge.

De övriga upprorsledarna hade då redan (troligen redan i juni månad) flytt till Norge, där de fann skydd hos ärkebiskop Olav Engelbrektsson i Trondheim och hos rikets ståthållare, Vincents Lunge, vilka av olika skäl var kung Gustaf gramse. Gustafs framställningar om flyktingarnas utlämnande understöddes emellertid av kung Fredrik I av Danmark, och i juli 1526 sändes äntligen Mäster Knut till Sverige. Han ställdes i Stockholm till rätta inför en domstol av andliga och världsliga personer och dömdes för förräderi. I september utlämnades även Peder Sunnanväder. Såväl han som hans medbroder fördes i ett skymfligt tåg genom Stockholms gator och hölls sedan båda i fängelse, till dess Peder Sunnanväder i februari 1527 sändes till Uppsala och ställdes inför en domstol, vilken var sammansatt ungefär så som den, av vilken Mäster Knut blivit dömd. De andliga ledamöterna protesterade visserligen mot domstolens befogenhet, men de världsliga dömde den anklagade till stegel och hjul. Domen verkställdes genast. Ett par dagar därefter undergick Mäster Knut samma öde i Stockholm.

Peder Sunnanväders och Mäster Knuts skymfliga intåg i Stockholm

Peder Jakosson

Peder Jakobsson, död 18 februari 1527, var en svensk katolsk präst, biskop av Västerås stift (1523) och kansler. Han avrättades den 18 februari 1527 på befallning av Gustav Vasa. I Peder Svarts krönika kallas han nedsättande för Peder Sunnanväder.
Peder Jakobsson blev utnämnd till biskop i Västerås 1523 och blev också medlem i riksrådet. Efter intåget i Stockholm vid midsommar 1523 höll Peder Jakobsson ett hyllningstal till Gustav Vasa i Storkyrkan. Han blev tämligen omgående relativt ensam som gammal Stureanhängare och som följeslagare från upproret bland kungens män, då Gustav Vasa utsåg män som i det längsta varit Kristians medlöpare till sina rådgivare. Då Peders förtrogne Knut Mikaelsson, kallad Mäster Knut, enhälligt blev vald till ärkebiskop sommaren 1523, motsatte sig Gustav Vasa valet och ärkebiskopen fick avsäga sig värdigheten. Istället beordrades domkapitlet att välja Johannes Magnus, som precis återvänt från Rom för att som påvlig legat bekämpa den spirande lutherdomen.

Peder Jakobsson gav uttryck för sitt missnöje i några brev till sina vänner. Breven blev uppsnappade av kungen, som såg till att avsätta honom som biskop i Västerås.
Tillsammans med Knut Mikaelsson startade han i Dalarna vintern 1524–1525 en hätsk agitation mot Gustav Vasa, se dalupproren. Agitationen gjorde dock inget större intryck förutom i några bondsocknar i norra Dalarna. Under sommaren 1525 flydde han till Norge, men återvände efter några månader till Sverige med löfte om fri lejd.
Gustav Vasa bröt dock sitt lejdlöfte och ställde Peder Jakobsson inför rätta. Rättegången mot herr Peder hölls i Uppsala och slutade med att han avrättades den 18 februari 1527.

Knut Mikaelsson

Knut Mikaelsson, även Mäster Knut, avrättad 21 februari 1527 i Stockholm, var en svensk katolsk präst, biskop electus, domprost, riksdagsman och upprorsledare.

Knut Mikaelsson blev baccalaureus 1509 och benämns sedermera magister. Han deltog i dagtingan i Uppsala 1520, där Kristian II erkändes som regent och Kristina Gyllenstierna benådades för sitt uppror. Mikaelsson blev därefter utnämnd till domprost i Västerås stift och riksföreståndare Gustav Vasas kansler. Han deltog i riksdagen 1523.

Han utsågs 1523 till ärkebiskop av domkapitlet med erkännande av Gustav Vasa och påven Hadrianus V, men var under lång tid electus (utnämnd men inte installerad). Innan han hann tillträda dömdes han emellertid för samröre med Peder Jakobsson, även kallad Peder Sunnanväder, och förlorade därmed sitt biskopsämbete.

De båda flydde till Dalarna där de låg bakom första dalupproret. För sin medverkan i detta dömdes Knut Mikaelsson till döden i Stockholm.

På Stortorget tvingades han dricka bödeln till och avrättades 21 februari 1527.

Stortorget

STOCKHOLM 1527